НАЦІНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М.П. ДРАГОМАНОВА

Желєзко Алла Миколаївна

УДК 908 (477.41)”1917/1939” (043.3)

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО НА КИЇВЩИНІ В 1917–1939 РР.

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник — доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Борисенко Володимир Йосипович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, Інститут історичної
освіти, завідувач кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Капелюшний Валерій Петрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри етнології та краєзнавства;

кандидат історичних наук, доцент
Маньковська Руслана Вікторівна,
Інститут історії України НАН України,
старший науковий співробітник.

Захист відбудеться ”17 “ червня 2011 року о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01061, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01061, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий ” 16“ травня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Т. А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах розбудови української держави триває процес вироблення нових концепцій і орієнтирів у культурно-духовному розвитку країни. Національно-духовні перетворення, що відбуваються у суспільстві, мають базуватися на міцному історичному ґрунті, саме тоді вони дають найбільший ефект і змогу аргументовано визначити їхні основні завдання на сучасному етапі.

Сьогодні надзвичайно важливою є проблема патріотичного виховання громадян на прикладах минулого, формування у них національної самосвідомості, піднесення суспільного престижу та авторитету знань, інтелекту й освіченості. Тому першочергову роль відіграють завдання, що спрямовані на відродження історичної пам'яті нашого народу, відтворення об'єктивної картини процесу виникнення, розвитку і занепаду наукової, історико-краєзнавчої, просвітницької та культурної діяльності окремих особистостей, установ і організацій України, в тому числі й Київщини 20-х–30-х років XX століття. Відновлення історичної правди про краєзнавство цього періоду та справедливості по відношенню до осіб, що були його рушійною силою, й обумовлює наукову значущість і суспільну актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами установи. Дисертація виконана в руслі наукової тематики „Актуальні проблеми історії України" кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 27 квітня 2010 р., протокол № 11.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Мета дисертації полягає у розкритті характеру, напрямів та особливостей історичного краєзнавства на Київщині в 1917–1939 роках.

При досягненні мети дослідження ставилися такі **завдання:**

– визначити стан наукового розроблення теми та забезпеченість її джерельною базою;

– проаналізувати організацію державної пам'яткоохоронної роботи;

– висвітлити вплив Всеукраїнської академії наук на розвиток історичного краєзнавства у 1917–1929 рр.;

– розглянути історико-краєзнавчу діяльність архівних установ у 1917–1929 рр.;

– виявити роль освітніх установ у дослідженні історії Київщини 1917–1929 рр.;

– встановити місце Київської комісії краєзнавства в краєзнавчому русі України 1917–1929 рр.;

– визначити особливості краєзнавчої діяльності на Київщині Українського комітету краєзнавства 1917–1929 рр.;

– розкрити зміну напрямів та занепад краєзнавчих досліджень на Київщині у 30-х роках XX ст.;

– охарактеризувати репресії влади проти дослідників краю у 30-х

роках XX ст. та їхній вплив на духовність українців.

Об'єктом дослідження є основні напрями організаційної та краєзнавчої роботи на Київщині, що відбувалася в умовах кардинальних суспільно-політичних перетворень в Україні 1917–1939 років.

Предметом дослідження є історико-краєзнавча діяльність різних організацій, установ, комісій та окремих осіб на Київщині у досліджуваний період.

Хронологічні межі дослідження. Дисертаційна робота охоплює 1917–1939 роки. Нижня межа обумовлена утворенням у Києві в травні 1917 р. Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва, який активно опікувався збереженням історико-культурної спадщини в Україні. Верхня межа датується остаточним занепадом історичного краєзнавства під впливом політичних репресій і початком Другої світової війни в 1939 році.

Територіальні межі дослідження охоплюють межі сучасної Київської області, до якої увійшли всі 25 районів Київського округу після ліквідації Київської губернії у 1925 році. Проте для порівняння частково використано загальні для всієї України факти і показники.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять принципи історизму й об'єктивності, які передбачають неупереджений розгляд подій та явищ минулого у їхньому розвитку і діалектичному взаємозв'язку.

Принцип історизму було реалізовано у процесі аналізу конкретних історичних обставин, за яких утворювались, формувались, діяли та знищувались краєзнавчі осередки на Київщині у зазначений період. Принцип об'єктивності використано під час аналізу історичних фактів та джерел. З допомогою порівняльно-історичного методу було з'ясовано основні зміни у наукових напрямах краєзнавства, тематиці й підбірці публікацій про результати досліджень, масштабність і масовість репресій у 30-х роках. Проблемно-хронологічним методом визначено вплив суспільно-політичного життя країни на характер та масштабність краєзнавчих досліджень. Ретроспективний метод дозволив вияти вплив радянської урядової політики на краєзнавство, яка через наукові часописи, періодичні видання поширювала радянську ідеологічну модель на читачів. Критичним методом виокремлено з маси різнотипної інформації достовірні конкретно-історичні факти.

Наукова новизна роботи визначається постановкою і комплексним розробленням актуальної теми, яка досі не була всебічно та об'єктивно висвітлена в історичній науці. Вперше у дисертації використані публікації та документи краєзнавчого характеру, які раніше не залучалися до дослідження краєзнавчого руху на даній території в зазначений період. Виділено і проаналізовано основні напрями роботи краєзнавчих комісій, секцій, комітетів, музеїв, архівів, навчальних закладів, бібліотек тощо.

З'ясовано рівень впливу радянської урядової політики на характер наукових досліджень з краєзнавства, публікації і видавничу діяльність краєзнавчих установ і організацій. На основі аналізу краєзнавчих матеріалів зроблено нові висновки щодо ефективності співпраці науковців з вчителями та іншими місцевими активістами-краєзнавцями. Сформульовано теоретичне положення про важливий

вплив публікацій краєзнавчої тематики на відродження історичної пам'яті українського народу. Набагато повніше, ніж було досі, висвітлено репресивні дії радянської влади проти краєзнавців Київщини, визначено негативний вплив репресій на національну свідомість українців.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості їх використання під час розроблення проблемних питань історичного краєзнавства, створення узагальнюючих праць, наукових монографій, навчальних посібників з історії України, історичного краєзнавства, історії музейної та архівної справи, спецкурсів, практикумів з проблем регіонального розвитку України. Крім того, матеріали дисертації можуть бути застосовані в процесі патріотичного виховання молоді України.

Наукова апробація дисертації. Основні результати дисертаційної роботи доповідались і обговорювались на засіданнях кафедри історії України Інституту історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова. Апробація відбувалась також у формі виступів на III Міжнародній науково-практичній конференції „Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики" (Київ, 2006), Міжнародній науково-практичній конференції „Доба гетьмана І. Мазепи в європейській історії: міфи та реалії" (Київ, 2008), VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції „Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість" (Київ, 2005), XXIV краєзнавчій конференції молодих вчених, присвяченій 70-річчю Студентського наукового товариства ХНУ ім. В. Каразіна (Харків, 2006).

Публікації. Основні теоретичні положення та фактичний матеріал дисертаційного дослідження викладено у восьми публікаціях, зокрема у п'яти наукових статтях у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України в галузі історичної науки.

Структура дисертації обумовлена логікою розкриття теми, специфікою поставлених мети і завдань та характером досліджуваної теми. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, десяти підрозділів, висновків та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації становить 236 сторінок, з них 187 сторінок основного тексту, список використаних джерел та літератури включає 49 сторінок (552 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі дисертації **„Стан наукової розробки та джерельної бази проблеми"** визначено стан наукової розробки проблеми та наявну джерельну базу.

У підрозділі 1.1 **„Історіографія"** проаналізовані праці попередників, що стосувалися теми дисертації.

Перші спроби дослідити пам'яткоохоронну діяльність та історію музейної справи зробили вчені-мистецтвознавці Ф. Ернст, М. Біляшівський, Ф. Шміт,

В. Дубровський[1]. Вони проаналізували стан охорони пам'яток в Україні попередніх часів, висвітлили провідну роль музеїв і окремих колекціонерів у збереженні національної культурної спадщини, визначили перспективні напрями розвитку пам'яткоохоронного руху та основних завдань музейного будівництва на майбутнє.

Плеяда таких науковців, як О. Грушевський, П. Клименко, В. Міяковський, М. Петров, О. Водолажченко, В. Барвінський, В. Романовський та В. Веретенніков вперше торкнулися наукових проблем з архівістики, висвітливши факти нищення архівів більшовиками та українськими вояками, наголошували на необхідності виокремлення і збереження краєзнавчих архівних матеріалів[2].

Значним внеском у розроблення досліджуваної проблеми стала робота М. Грушевського 1925 р. про збереження та дослідження побутового і фольклорного матеріалу, в якій видатний учений розробив оригінальну систему збереження історичних пам'яток[3].

Важливі матеріали з досліджуваної проблеми було надруковано у виданнях Всеукраїнської академії наук 1920–1930-х рр., у тому числі в „Записках", „Звідомленнях", „Бюлетнях", двомісячнику „Україна", журналах „Краєзнавство" і „Шлях освіти", згодом – „Радянська освіта". Незважаючи на жорстку цензуру та партійно-ідеологічні настанови, публікації у цих виданнях свідчили про пошуки нових форм і методів у краєзнавчих дослідженнях.

---

[1] Эрнст Ф. Художественные сокровища, пострадавшие в 1918 году / Ф. Эрнст. – К., 1918. – 75 с.; Эрнст Ф. Справа охорони пам'ятників мистецтва та старовини у Києві / Ф. Эрнст. // Збірник секції мистецтв. – К., 1921. – Ч. 1. – С. 48–60; Біляшівський М. Наші національні скарби / М. Біляшівський. – К.: Шлях, 1918. – 24 с.; Біляшівський М. Справи українського мистецтва / М. Біляшівський // Шлях. – № 1. – К., 1918. – С. 3–15; Шмит Ф. Исторические и этнографические музеи / Ф. Шмит. – Х.: Союз, 1919. – 104 с.; Дубровський В. Охорона пам'яток культури в УСРР / В. Дубровський. – Зб. 1. – Х., 1927 р. – 11 с.; Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні / В. Дубровський // Український музей. – Зб. 1. – К.: Друк, 1927. – 14 с.; Дубровський В. Музеї України / В. Дубровський. – Х., 1929. – 60 с.; Дубровський В. Історично-культурні заповідники та пам'ятки України / В. Дубровський. – Х.: ДВУ, 1930. – 75 с.

[2] Грушевський О. Стежки і шляхи української науки / О. Грушевський // ЛНВ. – Кн. IV – VI . – 1918. – С. 126–133; Грушевський О. Сучасне українське архівознавство / Грушевський О. // Україна. – Кн. 1–2. – 1918. – С. 81–82; Клименко П. Архівна справа на Україні / П. Клименко // Українська старовина. – 1919. – № 1. – С. 2; Міяковський В. Доля архівної справи / В. Міяковський // Слово. – 1919. – 19 жовтня; Петров Н. О положении архивного дела на Украине/ Н. Петров // Віра і держава. – 1918. – 23 листопада; Водолажченко О., Барвінський В. Короткий нарис історії архівної справи на Україні та діяльності Укрцентрархіву за 1924 р. / О. Водолажченко, В. Барвінський // АС. – Кн. 1. – 1925. – С. 45–72; Романовський В. Київський центральний архів давніх актів / В. Романовський // АС. – Кн. 1. – 1925. – С. 86–100; Романовський В. До історії архіва „Малоросійської Колегії" / В. Романовський // Україна. – Кн. 5 (19). – 1926. – С. 3–5; Веретенніков В. До питання про підготовку архівних робітників / В. Веретенніков // Архівна справа. – Кн. 2–3. – Х.: ЦАУ, 1926. – С. 24–38; Веретенніков В. До питання про порядок відокремлення непотрібних архівних матеріалів / В. Веретенніков // Архівна справа. – Кн. 2–3 – Х.: ЦАУ, 1926. – С. 23–40.

[3] Грушевський М. Береження і дослідження побутового фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання / М. Грушевський // Україна. – Кн. 5. – К., 1925. – С. 3–13.

До другої групи робіт з історичного краєзнавства належать праці музейних дослідників кінця 1950-х–1970-х років. Зокрема, у публікаціях Г. Мезенцевої, М. Бондаря, Л. Славіна розглянуті питання охорони пам'яток через призму музейного будівництва[4]. Дослідники М. Воронін, В. Гарданов у своїх роботах на прикладі музейних закладів Київщини, Полтавщини та інших областей показали нерозривний зв'язок музейного будівництва з краєзнавчим вивченням регіону[5]. Але через політичні причини краєзнавчі проблеми були висвітлені суб'єктивно, неповно, заполітизовано.

У 1971 р. вийшла унікальна багатотомна праця „Історія міст і сіл Української РСР. Київська область"[6]. Історичні нариси та довідки про населені пункти області написані у світлі вимог неподільно пануючої тоді ідеології, а відповідно і з характерними для неї недоліками. Розвиток краєзнавчого руху на Київщині висвітлено поверхово, а імена багатьох дослідників (Ф. Шміта, О. Новицького, Ф. Ернста, В. Козловської, Д. Щербаківського, М. Біляшівського, Я. Струхманчука та деяких інших) не згадуються взагалі.

Комплексний підхід до вивчення цієї проблеми притаманний колективній монографії про історичне краєзнавство в Україні 1989 р., підготовленій вченими відділу історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії Академії наук України під керівництвом академіка П. Тронька[7]. Але проблема розвитку історичного краєзнавства на території Київщини в зазначений період у монографії висвітлена фрагментарно.

Проблеми збереження пам'яток історії та старовини в досліджуваний період, створення та діяльність державних органів у цій галузі висвітлюють у своїх працях О. Нестуля, С. Заремба, С. Кот[8] та інші сучасні вчені. Але глибоке і детальне дослідження цієї проблеми саме на Київщині у них відсутнє.

---

[4] Мезенцева Г. Музейне будівництво за сорок років радянської влади / Г. Мезенцева // Наукові записки КДУ. – Т. XVI. – К., 1957. – С. 131–145; Мезенцева Г. Музеи Украины / Г. Мезенцева. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1959. – 179 с.; Бондар М., Мезенцева Г., Славін П. Нариси з музейної справи / М. Бондар, Г. Мезенцева, П. Славін. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1959. – 191 с.

[5] Воронин М. О. Местных музеях и краеведение/ М. О. Воронин // Советская археология. – № 3. 1957. – С. 67–69; Гарданов В. Музейное строительство и охрана памятников культуры в первые годы Советской власти / В. Гарданов // История музейного дела в СССР: Сб. ст. – М., 1957 . – С. 46–48.

[6] Історія міст і сіл УРСР. – У 26 т. Київська область – К.: Гол. ред. Укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1971. – 792 с.

[7] Історичне краєзнавство в Українській РСР / Під ред. П. Тронька. – К.: Наукова думка, 1989. – 240 с.

[8] Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії) / О. Нестуля // АН України. Інститут історії України та ін. – К.: Полтава, 1994. – 238 с.; Нестуля О. Визвольні змагання українського народу і охорона пам'яток культури: 1917–1920 рр. / О. Нестуля // Полтав. наук. тов-во краєзнавців та ін. – Полтава, 1993. – 90 с.; Заремба С. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність / С. Заремба. – К.: Наукова думка, 1995. – 446 с.; Кот С., Нестуля О. Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення. 1917–1918 / С. Кот, О. Нестуля // НАН України, Інститут історії України. – К.: Соборна Україна, 1996. – 300 с.

Узагальнює краєзнавчу діяльність державних установ, комісій та громадських організацій праця (2003 р.) академіка НАН України П. Тронька[9], яка дозволяє з'ясувати провідні тенденції у краєзнавчій сфері України з XIX ст. і до сьогодення.

Третю групу робіт становлять публікації, присвячені аналізу окремих аспектів розвитку історичного краєзнавства у досліджуваний період. Зокрема, проблеми становлення музейної мережі на Правобережній Україні досліджувалися у працях 1994–1995 рр. Л. Баженова та Л. Хведася[10]. Проблему створення та діяльності Українського комітету краєзнавства (УКК) досліджували Ю. Данилюк та В. Савчук[11]. На особливу увагу заслуговує монографія В. Прокопчука 2004 р., але діяльність краєзнавчих комісій та окремих науковців Київщини у ній досліджені частково[12].

Зі здобуттям Україною державної незалежності перед вітчизняними дослідниками відкрилися широкі можливості для дослідження раніше заборонених тем, насамперед репресивної діяльності радянської влади по відношенню до своїх громадян. На початку 90-х років XX ст. побачили світ монографії та колективні праці, у яких на базі раніше недоступних джерел вперше показані масові репресії громадян, у тому числі частково й краєзнавців України[13].

У 2004 р. та 2006 р. вийшло друком науково-документальне видання про жертви репресій під загальною назвою „Реабілітовані історією. Київська область" у двох томах[14], яке розкриває злочинну діяльність комуністичної партії на чолі з Й. Сталіним проти українського народу й частково проти краєзнавців Київщини.

За останній період було захищено низку дисертацій, які частково

---

[9] Тронько П. Т. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців) / П. Т.Тронько – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 125 с.

[10] Баженов Л. Історичне краєзнавство Правобережної України в XIX – на початку XX ст. Становлення, історіографія, бібліографія / Л. Баженов. – Хмельницький: Доля, 1995. – 256 с.; Хведась А. З історії охорони музейного будівництва на Волині в 1919–1920 рр. / А. Хведась // Велика Волинь. – Хмельницький, 1994. – С. 10–17.

[11] Данилюк Ю. З. Український комітет краєзнавства та його діяльність / Ю. З. Данилюк // IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей і повідомлень. – К., 1989. – С. 35–37; Савчук В. Український комітет краєзнавства на рубежі 20–30-х років XX ст. / В. Савчук // Краєзнавство. – № 1–2. – 2000.– С. 50–57.

[12] Прокопчук В. Під егідою Українського комітету краєзнавства / В Прокопчук. – Кам'янець-Подільський, Абетка-НОВА, 2004. – 311 с.

[13] Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні: 20–30-ті рр. / В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 344 с. ; Даниленко В., Касьянов Г. Сталінізм і українська інтелігенція / В. Даниленко, Г. Касьянов. – К.: Наукова думка, 1991. – 96 с.; Репресивне краєзнавство (20–30-ті роки) // Інститут історії України. Всеукраїнська спілка краєзнавців. Редкол.: П. Тронько (голова) та ін. – К.: Рідний край, 1991. – 478 с.; Реабілітовані історією (АН України. Ін-т історії України та ін.: П. Тронько (відп. ред.) та ін. – Київ–Полтава: Рідний край, 1992. – 401 с.

[14] Реабілітовані історією. Київська область / П. Т. Тронько (голова ред. кол.). – К.: ДП "Редакція журналу "Охорона праці". – Кн. 1. – 2004. – 541 с.; Реабілітовані історією. Київська область / П. Т. Тронько (голова ред. кол.). – К.: ДП "Редакція журналу "Охорона праці". – Кн. 2 / І. Х. Чистик, П. П. Бачинський, Т. Ф. Григор'єва та ін.; В. П. Кондрук (голова обл. ред. кол.). – К., 2006. – 1040 с.

стосуються й теми нашого дисертаційного дослідження. Серед них – дисертації В. Капелюшного, М. Виговського, Р. Маньковської, Т. Тимченко, Є. Ярошенко, О. Костюкової, С. Верезомської та інших[15]. При висвітленні краєзнавчої тематики й ці дослідники залишали без належної уваги Київщину.

У підрозділі 1.2 **„Джерельна база”** розглянуто комплекс джерел за темою дисертації.

У структурі джерельної бази дисертації переважають архівні документи, переважна більшість яких вперше повністю вводиться в науковий обіг. Важливе місце серед них посідають матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, зокрема, ф. 335с/2581, ф. 509с/2457, ф. 1, ф. 14, ф. Р-27, ф. 166. У них містяться важливі дані, що розкривають урядову політику в галузі пам’яткознавства та діяльність різних організацій з охорони історико-культурних пам’яток. Їх суттєво доповнюють раніше неопубліковані матеріали фондів Державного архіву Київської області. Зокрема, ф. Р-1, ф. Р-111, ф. Р-112, ф. Р-142, ф. Р-144, ф. 385, ф. Р-349, ф. Р-353, ф. Р-907, ф. Р-1893, ф. Р-241, ф. 4156. Значну наукову значущість становлять матеріали Київського міського державного архіву. Фонд Р-1 містить документи про культові споруди Києва та культурно-просвітні товариства і організації, зокрема Київське товариство охорони пам’яток старовини та мистецтва тощо.

Важливі документи по темі дисертації виявлено в Інституті рукопису наукової бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України. У ф. Х містяться документи, плани, звіти, наукові розвідки, біографії, інструкції, доповіді, листування, описи, правила, положення, звідомлення Академії наук УРСР та рукописна спадщина окремих науковців. Великий інтерес для науковців становлять особисті фонди науковців-краєзнавців (ф. ХХХІ М. Біляшівського і А. Лободи, ф. 90 В. Ляскоронського).

Загалом були використані матеріали 188 справ 28 фондів Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, Київського

---

[15] Капелюшний В. П. Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921): автореф. дис. д-ра іст. наук: спец. 07.00.06 „Історіографія” / В. П. Капелюшний. – К., 2004. – 46 с.; Виговський М. Ю. Становлення та функціонування номенклатури радянської системи освіти в Україні 20–30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. д-ра іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / М. Ю. Виговський. – К., 2006. – 37 с.; Маньковська Р. В. Музейництво в Україні: питання теорії і практики (1917 – червень 1941 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / Р. В. Маньковська. – К., 1997. – 21 с.; Тимченко Т. Р. Музейний напрям реставрації в Україні. Київська школа. 1920–1940 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.08 „Музейництво” / Т. Р. Тимченко. – К., 1998. – 16 с.; Ярошенко Є.С. Становлення державної системи охорони культурних цінностей в Україні: 1917–1919 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / Є. С. Ярошенко. – Х., 2002. – 16 с.; Костюкова О. М. Розвиток краєзнавчо-екскурсійної справи в Україні в 20-х роках ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / О. М. Костюкова. – Х., 2003. – 16 с.; Верезомська С. Ж. Ф. Ернст у пам’яткоохоронному русі України 1917–1933 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / С. Ж. Верезомська. – Х., 2005. – 16 с.

обласного державного архіву, Київського міського державного архіву, Інституту рукопису НБУ імені В. Вернадського НАН України.

Другу групу джерел, що відображають політику уряду і місцевих органів влади стосовно охорони історичних пам'яток зазначеного періоду, становлять опубліковані збірники постанов, розпоряджень та інструкцій. Серед них необхідно окремо виокремити низку збірників, присвячених різним проблемам історії української науки, музейної справи, культури[16].

Отже, дослідники частково висвітлили деякі питання історичного краєзнавства 1917–1939 рр. на Київщині. Однак проблема комплексного дослідження історичного краєзнавства 1917–1939 рр. на Київщині ще не була предметом спеціального комплексного наукового дослідження. Дисертаційне дослідження ґрунтується на різноманітному комплексі джерел, аналіз яких дає можливість всебічного і глибокого розкриття теми.

У другому розділі **„Роль державних установ у розвитку історико-краєзнавчих досліджень у 1917–1929 рр."** проаналізовано вплив державних установ на розвиток історико-краєзнавчих досліджень на Київщині.

У підрозділі 2.1 **„Організація пам'яткоохоронної роботи"** аналізуються особливості зародження і становлення державних установ з пам'яткоохоронної діяльності в Україні, в тому числі на Київщині.

Процес зародження і становлення державної пам'яткоохоронної системи в Україні розпочався за доби Центральної Ради. У 1917 р. в Києві було створено Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва, який підніс пам'яткоохоронну роботу до рівня державної ваги, поєднавши її з громадською діяльністю. Характерною особливістю періоду Гетьманату було те, що в пам'яткоохоронній практиці набули поширення ідеї збереження найвизначніших пам'яток українського народу, створення міжвідомчих комітетів по догляду за ними. У період Директорії більшість краєзнавчих програм та лозунгів залишилась нереалізованою. Але, незважаючи на скрутне становище, був збережений відділ охорони пам'яток Головного управління мистецтв та національної культури Української Народної Республіки.

У 1920-х роках політичні та соціально-культурні умови організації пам'яткоохоронного руху в Україні були неоднозначні. Панувало національне піднесення. А політика радянського уряду спрямовувалась на те, щоб не залишити поза увагою жодної ланки у сфері культури. Пам'ятки історії, культури, природи становили основний фонд об'єктів для екскурсій і подорожей, які все більше

[16] ЗУ УСРР. – 1922. – № 46; ЗУ УСРР. – 1923. – Відділ перший. – № 1; ЗУ УСРР. – 1925. – Відділ перший. – № 29–30, 101; ЗУ УСРР. – 1934. – № 31; Культурне будівництво в Українській РСР 1917–1927. Збірник документів і матеріалів. – К., 1979.; Культурне будівництво в Українській РСР (Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського Уряду. 1917–1959). – К., 1959; Сборник постановлений по музейному строительству РСФСР. 1931–1934 гг.; РСФСР. Комиссариат по просвещению. Музейный отдел. Сборник постановлений по музейному строительству РСФСР. 1931–1934 гг. Издание музейного отдела НКП РСФСР. – М., 1934; Сборник информационно-методических материалов по вопросам музейного дела и краеведения. – Вып. 1. – М., 1949.

вважалися невід'ємною частиною ідеологічної роботи радянського уряду, спрямованої на виховання громадян у марксистсько-ленінському дусі. Наприкінці 1920-х років змінюється організаційний напрям у пам'яткоохоронній сфері, починається процес реорганізації центральних органів охорони пам'яток та згортання краєзнавчого руху в республіці.

У підрозділі 2.2 **„Вплив ВУАН на розвиток історичного краєзнавства"** висвітлюється провідна роль ВУАН у зародженні та розвитку наукових напрямів історико-краєзнавчих досліджень на Київщині.

Всеукраїнська академія наук у 20-х роках ХХ ст. стала центром наукової діяльності в Україні, відіграла провідну роль у зародженні та розвитку наукових напрямів краєзнавчих досліджень. Особлива увага приділялася дослідженням у галузі різноманітних проблем українознавства і його взаємозв'язків зі світовою наукою та культурою. Науковий доробок вчених значно поповнив і розширив базу вивчення краєзнавчих особливостей Київщини. Завдяки своїй професійності вчені розробили нові наукові форми краєзнавчих досліджень, поєднавши їх з громадськими, створили осередки, які стали на чолі краєзнавчого руху.

Академія наук відіграла важливу роль у розвитку музейної справи. До відомства ВУАН перейшли усі музеї міста Києва, а також приватні збірки видатних вчених та мистецтвознавців Ф. Вовка, родини Ханенків, О. Гансена, В. Щавинського та інших. Це дало можливість розширити науково-пошукову роботу з виявлення і збору рухомих пам'яток, втілити на практиці розроблені теоретичні програми. Незважаючи на складні політичні умови і кадрові скорочення, наполеглива праця науковців вивела краєзнавчу діяльність секцій, комісій, відділів, установ, музеїв, бібліотек при ВУАН на високий рівень і заклала фундамент для подальшого її розвитку.

Але у другій половині 1920-х років статус Академії і її творців поступово погіршується внаслідок „реформаторської" політики влади. Радянський уряд почав впроваджувати курс на державне управління наукою, що призвело до її державної монополізації та ідеологізації, підпорядкування інтересам тоталітарної системи, ідеологічному забезпеченню державного будівництва в республіці.

У підрозділі 2.3 **„Історико-краєзнавча діяльність архівних установ"** розглядається становлення мережі архівних установ, їхні першочергові завдання і практична діяльність.

Значну роль у розвитку історичного краєзнавства відігравали архівні установи. Архівне будівництво на території Київщини розпочалось у 1917 р. лише на теоретичному рівні. Вкрай складна політична ситуація не дозволила втілити в життя розроблену О. Грушевським, І. Каманіним, В. Модзалевським та іншими вченими архівну реформу „державного характеру". У 1920-х роках в українській архівістиці був запроваджений радянським урядом принцип централізації архівної справи, сформований Єдиний державний архівний фонд (ЄДАФ). Шляхом створення мережі центральних, обласних державних історичних і міських архівів почала діяти державна охорона архівних документів, зроблено перші кроки з підготовки архівістів та закладено початок розробленню нормативно-методичного забезпечення основних напрямів роботи архівних установ.

Створена у ці роки архівна джерельна база сприяла подальшому розгортанню історико-краєзнавчих досліджень. Наприкінці 1920-х років за партійною вказівкою виокремлюється новий напрям архівних досліджень – виявлення і концентрація архівних матеріалів з історії жовтневої революції і громадянської війни. Саме цей напрям стає пріоритетним у діяльності архівних установ. Завершується побудова мережі архівів. Архівні матеріали ЄДАФ слугують інтересам соціалістичного будівництва, масової пропаганди культу особи Й. Сталіна.

У підрозділі 2.4 **„Роль освітніх закладів у дослідженні історії краю”** висвітлено поширення краєзнавства на Київщині завдяки діяльності викладачів і вчителів, студентів і учнів різних навчальних закладів.

Освітні заклади зробили вагомий внесок у розвиток та поширення краєзнавства. У школах навчальний предмет “отечествоведение” було замінено на “краєзнавство”, яке стало невід’ємною частиною загальношкільної програми. Через навчальні установи краєзнавчий рух поширився в найвіддаленіші куточки країни, було розроблено науково-методичну базу, теоретичні та практичні методи досліджень. Безцінний внесок у розвиток краєзнавства 1920-х років зробило студентство. На канікулах багато студентів виїжджали у міста і села з організаційно-краєзнавчою метою. Головним завданням студентів було зацікавити ідеями краєзнавства місцеве населення, виявити людей, які змогли б стати краєзнавцями, організувати дослідницькі ланки та постачати їм відповідні інструкції та літературу.

Краєзнавчу підготовку студентів взяли на себе педтехнікуми та інститути народної освіти, що позитивно вплинуло на процес отримання ними знань з краєзнавства Київщини. Учнів залучали до роботи з дослідження рідного краю. Але краєзнавство 1920-х років так і не набуло самостійного, повноцінного значення в школах. Ознайомлення лише з окремими питаннями краєзнавства не забезпечувало комплекних знань учнів з історії рідного краю, а заполітизованість змісту предмету не сприяла формуванню в учнів об’єктивних краєзнавчих знань.

Таким чином, державні установи, які створювалися на території Київщини у 1917–1929 рр., відіграли як позитивну, так і негативну роль у розвитку історичного краєзнавства. На хвилі національно-визвольного піднесення краєзнавство виросло із занять одиночок до рівня державної справи, поєднавши наукові та громадські форми діяльності. У першій половині 1920-х років проблеми дослідження та збереження української історико-культурної спадщини вирішувалися в нерозривному зв’язку із завданнями культурного та державного будівництва України. Наприкінці 1920-х років унаслідок встановлення тоталітарного режиму українські традиції були втрачені, піклування про національно-культурні цінності не стало державним пріоритетом у подальшому.

У третьому розділі **„Громадський краєзнавчий рух на Київщині в 1917 – 1929 рр.”** встановлено передумови, причини, обставини виникнення та діяльність громадських краєзнавчих центрів на Київщині.

У підрозділі 3.1 **„Київська комісія краєзнавства – координаційний центр краєзнавчого руху в Україні”** охарактеризовано її роль у розгортанні краєзнавчого руху на Київщині.

Процес організаційного становлення краєзнавчого руху на Київщині у 1917–1929 рр. відзначався різноманітністю форм та методів роботи. Центральний комітет охорони пам’яток старовини і мистецтва (ЦКОПСіМ) під проводом М. Біляшівського відіграв важливу роль у становленні та поширенні пам’яткоохоронної діяльності не тільки на території Київщини, а й по всій Україні.

У першій половині 1920-х років провідну роль організаційного центру становлення громадського краєзнавчого руху взяла на себе Київська комісія краєзнавства на чолі з академіком А. Лободою. В атмосфері національного відродження передові діячі науки і культури активно розробляли методичне й організаційне забезпечення краєзнавчого руху, започаткували курс на розвиток і піднесення освітнього рівня широких верств суспільства, вбачаючи у цьому запоруку подальшого духовного поступу українського народу. Завдяки самовідданій праці членів комісії по всій Україні були створені краєзнавчі філії та налагоджено зв’язок між ними. Саме у цей період відбулося бурхливе піднесенням краєзнавчого руху, збільшення кількості краєзнавчих осередків та їхніх членів.

У підрозділі 3.2 **„Український комітет краєзнавства – головний організатор громадської краєзнавчої роботи на місцях”** встановлено особливості краєзнавчої діяльності комітету на Київщині.

У другій половині 1920-х років з’являються негативні тенденції в краєзнавстві України – ідейно-політична нетерпимість, однодумність, його радянізація та ідеологізація. Саме на цей період припадає діяльність Українського комітету краєзнавства, унікального явища у науково-громадському житті України. Радянський уряд прагнув створити таку організацію, яка виконувала б ідеологічні замовлення комуністичної партії та держави. Під партійно-ідеологічним пресом УКК й розпочав свою діяльність. З урахуванням партійно-політичних настанов було створено статут Українського комітету краєзнавства. Члени комітету робили все можливе, щоб покращити та розширити краєзнавчу діяльність: створили мережу кореспондентів; налагоджували організаційно-методичну роботу; через журнал „Краєзнавство” намагалися об’єднати та удосконалити роботу всіх краєзнавчих осередків, що викликало розуміння і підтримку громадськості. Але жорстке втручання державних органів влади постійно обмежувало коло дослідницької проблематики, змінювало напрями краєзнавчих досліджень переважно на вивчення продуктивних сил. У результаті така державна політика призвела до ослаблення соціальної бази дослідників, а сам УКК втратив авторитет серед науковців та істориків-краєзнавців. Під ударами сталінських репресій Український комітет краєзнавства згорнув свою діяльність, а його подвижники були репресовані.

Отже, громадський краєзнавчий рух на Київщині у 1917–1929 рр. розвивався під значним впливом громадських організацій Київської комісії

краєзнавства та Українського комітету краєзнавства. Їхня діяльність наприкінці 1920-х років усе більше підпорядковувалась більшовицькому диктату.

У четвертому розділі **„Особливості історичного краєзнавства на Київщині в 30-х роках XX ст.”** висвітлено характерні особливості краєзнавчих досліджень та репресії проти провідних краєзнавців Київщини.

У підрозділі 4.1 **„Зміна напрямів та занепад краєзнавчих досліджень”** розкрито концептуальні зміни в краєзнавстві Київщини 1930-х років.

Концептуальні зміни, що відбулись в Україні на початку 1930-х років під тиском тоталітарної марксистсько-ленінської ідеології, поставили тавро „націоналізму” на дослідженнях з української історії, культури, краєзнавства. Академічні підрозділи, в яких розроблялися українознавчі питання, зазнали нищівного тиску з боку влади. Основний тягар примусової централізації ліг на Всеукраїнську академія наук. Кардинально змінилися напрями краєзнавчих досліджень, безжально нищилися національні наукові надбання провідних вчених. Історичну секцію було розгромлено, натомість утворено марксистсько-ленінську кафедру.

Краєзнавчий рух занепадає, всі краєзнавчі дослідження зосереджуються тільки на вивченні господарства краю для утвердження політики комуністичної партії. На перше місце висуваються історико-партійні дослідження марксистського спрямування. Головна увага приділяється побудові та охороні історико-революційних пам’ятників і пам’яток. У 1930-х роках було назавжди втрачено безліч пам’яток історії та культури, які були окрасою Києва і становили його гордість та славу. По всій Україні починається масове нищення культових споруд, що завдало непоправної шкоди національній культурі народу, негативно вплинуло на його духовне життя.

У підрозділі 4.2 **„Репресії влади проти провідних краєзнавців”** охарактеризовано репресивні дії влади проти краєзнавців та їхні наслідки для всього краєзнавства.

30-ті роки XX ст. – це період остаточного нищення релігійного та національного життя в Україні, у тому числі на Київщині. На державному рівні розпочалися варварські репресії проти його представників, заборонено діяльність Української автокефальної православної церкви. Коса сталінського терору безжально різонула національну українську еліту, зокрема краєзнавчу. За інспірованою справою „Спілки визволення України” у березні 1930 р. було заарештовано 45 провідних учених, краєзнавців, письменників та інших представників інтелігенції. Наступним було “викриття” ще однієї „контрреволюційної” організації – Українського національного центру (УНЦ). До кримінальної справи слідчі включили багатьох представників української інтелігенції, в тому числі М. Грушевського, його рідних, друзів, учнів та однодумців. З 85 українських науковців було репресовано 62, декілька сотень українських кобзарів, які зібралися на свій з’їзд, заарештовано і розстріляно.

У роки великого терору і масових репресій під приводом боротьби з українським буржуазним націоналізмом був заблокований на десятки років процес “українізації” суспільно-політичного і духовного життя України. На Київщині

найбільше краєзнавців репресовано у м. Києві, в Білоцерківському, Бориспільському, Васильківському, Іванківському, Кагарлицькому, Макарівському, Миронівському, Обухівському, Переяслав-Хмельницькому, Поліському, Сквирському, Тетіївському, Фастівському, Чорнобильському районах. На ці ж райони припадає найбільше засуджених до розстрілу краєзнавців.

Таким чином, у 1930-х роках історичне краєзнавство на Київщині зазнало страшного погрому, замість нього активно впроваджується пам'яткоохоронна робота історико-революційного змісту. Сталінський режим репресував абсолютну більшість наукових краєзнавчих працівників. Наукові та громадські колективи майже повністю оновились, при цьому була штучно розірвана спадкоємність поколінь краєзнавців, що відкинуло краєзнавство на багато років назад.

У **висновках** дисертаційної роботи сформульовано основні результати дослідження, які виносяться на захист:

– Розглянута в дисертації тема досі не була предметом комплексного дослідження у вітчизняній історичній науці. Різноманітна джерельна база і попередні праці дозволяють заповнити цю прогалину у вітчизняній історіографії.

– Період 1917–1929 рр. знаменувався значним піднесенням пам'яткоохоронної роботи на Київщині і в Україні в цілому. Незважаючи на складну політичну ситуацію, національна пам'яткоохоронна система була започаткована в роки Української національної революції. Зі створенням у Києві в 1917 р. Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва започатковано державний пам'яткоохоронний орган – Відділ музеїв та охорони пам'яток старовини і мистецтва. На початку 1920-х років створено державну систему охорони пам'яток, націоналізовано приватні збірки, засновано мережу державних музеїв. У 1926 р. було створено чотири краєвих інспектури охорони пам'яток культури і природи, встановлено розподіл обов'язків між державними інституціями у справі охорони пам'яток природи і культури.

– Важливу роль у розвитку історичного краєзнавства на Київщині у 20-х роках XX ст. відіграла Всеукраїнська академія наук з її секціями та комісіями. Саме в цей період відбуваються докорінні зміни всіх ланок діяльності історичного краєзнавства. Були сформовані наукові напрями краєзнавчої роботи під керівництвом Академії, виникли численні краєзнавчі осередки – музеї, організації, товариства, комісії тощо. Важливе значення для розвитку історичного краєзнавства мало співробітництво науковців з місцевими краєзнавчими осередками. Саме науковці були фахівцями з музейної справи. У 1920-х роках музеї успішно працювали у Києві та Білій Церкві. Завдяки їхній діяльності створювалася мережа кореспондентів з виявлення, збирання та дослідження історико-культурних пам'яток.

– Великий внесок у розвиток історичного краєзнавства зробили архівні установи. Працівники архівів виявляли, опрацьовували і вводили у науковий обіг значний масив джерел з історії Київщини. У 1920-х роках завдяки проведенню архівної реформи була створена джерельна база, яка зумовлювала подальше розгортання історико-краєзнавчих досліджень.

– Широкого розвитку набуло історичне краєзнавство в навчальних закладах Київщини. Включення його в навчальні плани закладів освіти стимулювало зацікавленість студентів і учнів краєзнавчими дослідженнями краю. Було розроблено науково-методичну базу, теоретичні та практичні методи досліджень. Краєзнавство розширилося територіально і піднялося на вищий рівень.

– У першій половині 1920-х рр. почалось бурхливе піднесення громадського краєзнавчого руху під проводом Київської комісії краєзнавства. Передові діячі науки і культури активно вплинули на розвиток і піднесення освітнього рівня широких верств суспільства.

– У другій половині 1920-х років головним організатором громадської роботи на місцях став Український комітет краєзнавства, який, незважаючи на партійно-ідеологічний тиск, розширював краєзнавчу діяльність, налагоджував організаційно-методичну роботу в усіх куточках країни.

– У 30-х роках ХХ ст. відбувається науково-організаційний і кадровий розгром Всеукраїнської академії наук. Заборонено видання історико-краєзнавчої літератури, багато українознавчих напрямів замінено на вульгарно-ідеологізоване суспільствознавство. Розпочалася докорінна перебудова музейної справи, був взятий курс на створення спеціальних експозицій, побудованих на основі діалектичного матеріалізму. Краєзнавчі дослідження зосереджуються тільки на дослідженні господарства краю. Уся історична наука разом із краєзнавством перетворилася в засіб масової агітації, а музеї – у знаряддя більшовицької пропаганди. Архівні матеріали все більше слугують інтересам соціалістичного будівництва. Посилюється увага до організації масової пропаганди культу особи Й. Сталіна та комуністичного будівництва. У цей період остаточно було знищено багато ознак релігійного та ідейно-національного життя в країні, масово зруйновані храми та церкви. На державному рівні розпочалися варварські репресії проти громадян, у тому числі краєзнавців.

– Суспільно-політична атмосфера в Україні в 30-х роках ХХ ст. відзначалася посиленням шовіністичних тенденцій, постійними пошуками і викриттями якихось шпигунів, шкідників, націонал-ухильників, буржуазних націоналістів та інших „ворогів народу”. Одним із перших загинув нарком освіти УСРР О. Шумський – основний провідник „українізації”, наступним – М. Скрипник, який продовжив лінію свого попередника. Сталінський терор безжально знищував національну українську еліту: родину Грушевських, С. Шамрая, відомих краєзнавців Ф. Ернста, Ф. Шміта, І. Скуленка, Я. Струхманчука, М. Макаренка та багатьох інших. Десятки тисяч людей – від простих краєзнавців і до видатних поетів та вчених – поклали свої голови на кон національного відродження, що слушно назване розстріляним. Розвиток національного історичного краєзнавства був перерваний, оскільки демократична за характером, формами й методами творча краєзнавча праця не вписувалась у жорсткі межі тоталітарного режиму. Історична пам’ять українського народу опинилася під загрозою.

Список опублікованих праць за темою дослідження

1. Желєзко А. Основні напрямки розвитку історичного краєзнавства на Київщині в 1919–1924 рр. / А. Желєзко // Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск LXI (61). – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – С. 235–243.

2. Желєзко А. Музейна справа у Києві в 20–30-х рр. XX ст. /А. Желєзко // Київська старовина. – № 4. – К., 2006. – С. 107–112.

3. Желєзко А. Дослідження та охорона пам'яток історії та культури на Київщині в 1917–1926 рр. / А. Желєзко // Праці центру пам'яткознавства. – Вип. 11. – К., 2007. – С. 212–226.

4. Желєзко А. Діяльність архівних установ на Київщині у 1917–1925 рр. / А. Желєзко // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 15. – К., 2007. – С. 114–119.

5. Желєзко А. Координаційні центри краєзнавчих досліджень в Україні в 20-х рр. XX ст. /А. Желєзко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Збірник наукових праць. – Вип. 4. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 104–111.

6. Желєзко А. Пам'яткознавство як одна із складових історичного краєзнавства /А. Желєзко // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 12 – 13 травня 2005 р.; У 6-ти т. / Редкол.: Тимошенко І.І. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – Т. 1. – С. 199–201.

7. Желєзко А. Вплив ВУАН на розвиток бібліотечної справи у Києві в 20-х рр. XX ст. /А. Желєзко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: Зб. матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 16 – 18 травня 2006 р. – К.: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2006. – С. 91–93.

8. Желєзко А. Історики-краєзнавці першої половини XX ст. про меценатську діяльність гетьмана І. Мазепи /А. Желєзко // Доба гетьмана І. Мазепи в європейській історії: міфи і реалії: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції, Київ–Батурин, 7–8 листопада 2008 р. / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 256–261.

АНОТАЦІЇ

Желєзко А. М. Історичне краєзнавство на Київщині в 1917–1939 рр. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

У дисертації висвітлюються особливості, характер та напрями діяльності краєзнавчих осередків на території Київщини. Обґрунтовано тезу про те, що Всеукраїнська академія наук у 20-х роках XX ст. відіграла провідну роль у

зародженні та розвитку наукових напрямів краєзнавчих досліджень не тільки на території Київщини, а й по всій країні.

Проаналізовано краєзнавчу роботу комісій, секцій, музеїв, бібліотек, освітніх закладів, архівних установ, окремих науковців, громадських організацій у конкретних історичних умовах досліджуваного періоду. Розкрито процес розвитку та занепаду історичного краєзнавства в 20-х–30-х рр. XX століття. З'ясовано рівень впливу радянської урядової політики на характер краєзнавчих досліджень.

Встановлено конкретні історичні обставини формування та нищення краєзнавчих осередків. Розкрито масові репресії проти краєзнавців та їхні негативні наслідки для духовності українського народу.

Ключові слова: Київщина, історичне краєзнавство, краєзнавчі комісії ВУАН, музеї, пам'яткоохоронна робота, освітні заклади, громадські краєзнавчі організації, репресії.

Железко А. Н. Историческое краеведение на Киевщине в 1917–1939 гг. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертации впервые исследуются основные тенденции и направления развития исторического краеведения на Киевщине в 1917–1939 гг. Проанализирован вклад государственных научных, культурно-просветительских, архивных, учебных учреждений, а также отдельных исследователей, общественных организаций в изучение истории края, охарактеризованы формы и методы их краеведческой деятельности в конкретных исторических условиях. Исследована организационная деятельность государственной памятникоохранной работы.

Значительное внимание уделено историко-краеведческой работе Всеукраинской академии наук, которая была центром научной деятельности не только на Киевщине, но и по всей Украине. Установлено, что именно ВУАН сыграла основную роль в зарождении и развитии научных направлений краеведческих исследований. Значительное место отведено исследованию работы архивных учреждений, которые способствовали формированию и распространению историко-краеведческих исследований.

Особое внимание сакцентировано на историко-краеведческой работе средних и высших учебных заведений Киевщины, использовании краеведческого материала в учебно-воспитательном процессе, подготовке учебно-методических пособий по историческому краеведению, деятельности ученических и студенческих краеведческих кружков и объединений во внеучебное время. К сожалению, краеведение так и не приобрело самостоятельного значения в школах. Заполитизированность предмета, одностороннее трактование отдельных фактов не содействовали формированию в учеников объективных знаний.

Неотъемлемую часть диссертационного исследования составляет общественное краеведческое движение. На разных исторических этапах главную роль в формировании и распространении памятникоохранной деятельности сыграли Центральный комитет охраны памятников старины и искусства, Киевская комисия краеведения и Украинский комитет краеведения. Именно эти организации проводили организационно-методическую работу не только на Киевщине, но и по всей стране.

В диссертации показано, что уникальным явлением украинской истории 1917 – 1939 гг., в контексте национального возрождения, была активизация лучших сил отечественной интеллигенции в борьбе за развитие национальной культуры. Целая плеяда ученых-краеведов в сложных социально-политических условиях украинской революции и тоталитарного сталинского режима своим кропотливым трудом способствовала сохранению отечественного историко-культурного наследия как источника духовности и самобытности украинского народа.

Определено, что в начале 30-х годов XX в. под давлением тоталитарной марксистско-ленинской идеологии на исследованиях украинской истории, культуры и краеведения был повешен ярлык „национализма”. Академические отделы и направления, в которых разрабатывались украиноведческие вопросы, попали под пресс советской власти, что отрицательно повлияло на научные исследования. Установлены кардинальные изменения в краеведческих исследованиях, беспощадные истребления национально-краеведческих достижений ученых. Исследованы массовые репрессии против ученых, которые отстаивали национальные интересы Украины, определено их отрицательное воздействие на дальнейшее развитие исторического краеведения и духовность украинского народа в целом.

Ключевые слова: Киевщина, историческое краеведение, краеведческие комиссии ВУАН, музеи, памятникоохранная работа, учебные заведения, общественные краеведческие организации, репрессии.

Zhelezko A.M. Historic regional ethnography in Kyivshchyna in 1917-1939. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of historical sciences in the speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

Features, character and activity directions of regional ethnography centers on the territory of Kyivshchyna are ascertained in the dissertation. There has been proved the thesis, that the Allukrainian Academy of Sciences in the 20-s of the XX century has played a leading role in formation and development of scientific directions of regional ethnography researches on the territory of Kyivshchyna, but in the whole country.

There have been analyzed the regional ethnography work of committees, sections, museums, libraries, educational establishments, archival institutions, individual scientists, non-governmental organizations in specific historical conditions within the period which is under investigation. There has been shown the whole process of

development and decline of historic regional ethnography in the 20s-30s of the XX century. There has been cleared up the level of influence of government policy onto the character of regional ethnography researches.

There have been determined specific historical circumstances of forming and destroying of the regional ethnography centers. Mass repression against the regional ethnographers and their negative consequences for spirituality of the Ukrainian people have been shown.

Keywords: Kyivshchyna, historic regional ethnography, regional ethnography committees of Allukrainian Academy of Sciences, museums, monuments protection work, educational establishments, public regional ethnography organizations, repressions.